

Opvallend hoge aantallen kleine zilverreigers langs de Lek

Hoe een mediterrane kustbewoner een jaarlijkse nazomergast langs de Lek werd

tekst en foto's door Jouke Altenburg

Kleine zilverreiger in vlucht (12 januari 2012)

De kleine zilverreiger Egretta garzetta is sinds 1998 van de (na)zomer tot diep in de herfst in het werkgebied van de NVWC te zien. Volgens de indeling van Brenkman & van Oort (2002) heeft de soort er inmiddels de status van jaarlijkse gast in (vrij) klein aantal. Uit de laatste vier jaren zijn zelfs nazomerwaarnemingen van meer dan tien exemplaren bekend. Dit voor het binnenland hoge aantal pleisteraars vormde de aanleiding om het historisch voorkomen van deze prachtige reiger voor dit rivierdeel te beschrijven.

Kleine zilverreigers zijn gebonden aan open water. Je zult ze niet in een weiland zien 'muizen', zoals een grote zilverreiger kan doen. Kleine zillies, zoals ik ze graag liefkozend noem, jagen - voornamelijk in hun eentje - op alles dat in het water beweegt. Kleefstra et al. (2009) meldt op basis van diverse bronnen over de voedselkeuze: 'de hoofdmoot van het voedsel bestaat uit kleine vis'. Gezamenlijk jagende vogels zijn eerder een tijdelijke samscholing dan een echte groep (Cramp & Simmons 1977).

De kleine zilverreiger broedde voor het eerst in Nederland in de Oostvaardersplassen. De Nederlandse populatie kleine zilverreigers nam na 1994 (definitieve vestiging) toe, maar fluctueert als gevolg van strenge(re) winters, bijvoorbeeld die van 2009/2010. Tot op heden vormde 2008 het topjaar met zo'n 180 broedparen, voornamelijk in het Zeeuwse Deltagebied. Daarna daalde het aantal paren met 2012 als dieptepunt: 30-35 broedparen. De landelijke populatie werd voor 2015 op 50-60 territoria geschat (mond. med. Joost van Bruggen). Ondanks de recente zachte winters groeit de Nederlandse populatie dus nauwelijks.

De eerste waarneming van een kleine zilverreiger langs de Lek tussen Hagestein en Wijk bij Duurstede was van 28 tot en met 30 mei 1962 in de Beusichemse waard (van den Bergh et al. 1979). Pas 36 jaar later, op 28 juli 1998, werd de eerstvolgende kleine zilverreiger in de Steenwaard door Bram Rijkse waargenomen. Op 2 augustus 1998 zag Paul van Veen één exemplaar op de Telpost in de Redichemse waard (archief NVWC).

Van 1998 tot 2006 vonden grootschalige herinrichtingswerkzaamheden plaats in de uiterwaarden om de Lek meer ruimte te geven ten behoeve van waterveiligheid, natuurontwikkeling en recreatie. In de Beusichemse waard, Steenwaard, Baarsemwaard, Goilberdingerwaard en Everdingerwaard werden onder andere ondiepe waterpartijen met glooiende oevers gegraven: aantrekkelijk foerageergebied voor kleine zilverreigers. Daarnaast worden kleine zilverreigers de laatste jaren frequent foeragerend waargenomen op kribben en de riviervakken waarvan de oever bekleed is met basaltblokken, zoals de noordoever van de Lek bij fort Honswijk.

Methode

De in dit artikel gebruikte gegevens zijn afkomstig uit twee bronnen. In de Everdingerwaard (Ut) ligt een slaapplaats, waar naast grote zilverreigers in de (na-)zomer en herfst ook kleine zilverreigers overnachten. Vanaf het najaar van 2013 is deze slaapplaats frequent volgens de richtlijnen geteld (Hornman et al. 2012). Na de ontdekking dat kleine zilverreigers al aan het

	2013	2014	2015	2016	totaal
januari		1			1
februari		2	1		3
maart			2		2
april					0
mei					0
juni			3		3
juli			3	5	8
augustus		3	3	8	14
september		6	6	3	15
oktober	4	8	1	6	19
november	4	5		2	11
december	5	4		2	11
# tellingen	13	29	19	26	87
# weekmaxima	8	21	14	15	58

a) De slaappleaats is in oktober 2015 diverse malen verstoord, o.a. door een visser en een mountainbiker (pers. obs.). De slaappleaats werd daarop dat jaar niet meer gebruikt.

Tabel 1: Telinspanning slaappleaats Everdingerwaard

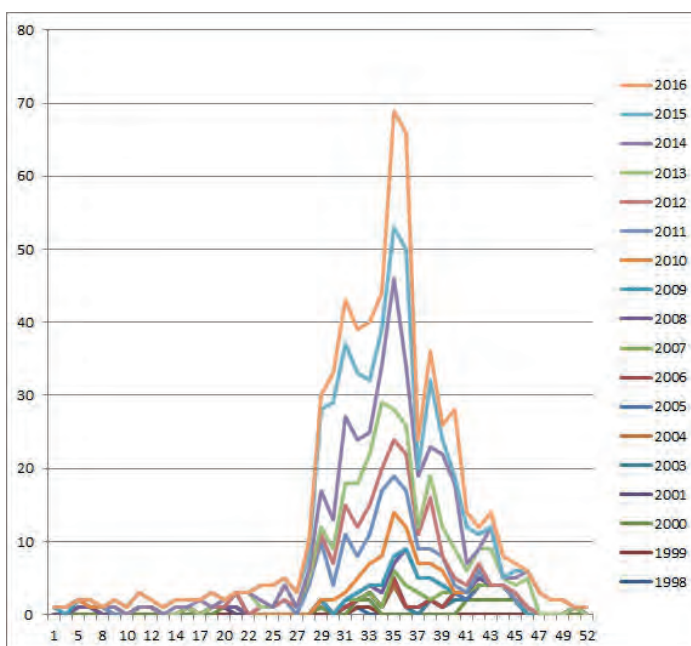
eind van het broedseizoen in het werkgebied verschijnen, is de startdatum vervroegd. In tabel 1 staat de telinspanning weergegeven.

Het bovengenoemde deel van de Lek maakt deel uit van / grenst direct aan het werkgebied van de NVWC. De NVWC houdt sinds de oprichting in 1975 een 'losse waarnemingenarchief' bij. De waarnemingen zijn in 2009 opgenomen in het databestand van www.nwc.waarneming.nl, dat sindsdien wordt aangevuld. Uit de data-export zijn voor een zo zuiver mogelijke vergelijking de kleine zilverreigerwaarnemingen met de aanduiding 'overvliegend' verwijderd. Op basis van de resterende records van terreingebonden vogels (N=1001) kon voor 193 weken in 18 jaren een maximum aantal tegelijkertijd waargenomen vogels worden afgeleid. Deze weekmaxima zijn weergegeven in tabel 2.

Tabel 2: Aantal weken per jaar (N=193) waarvoor een weekmaximum vastgesteld kon worden op basis van de gegevens in www.nwc.waarneming.nl

	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
aantal weekmaxima	1	1	9	19	0	1	2	1	1	5	9	7	12	17	17	21	24	28	18

Figuur 1: Gecumuleerde weergave van de wekelijkse maximale groepsgrootte tussen 1998 en 2016 (bron: www.nwc.waarneming.nl). week 27 start 19 juni en week 44 eindigt 29 oktober (2016)

Resultaten

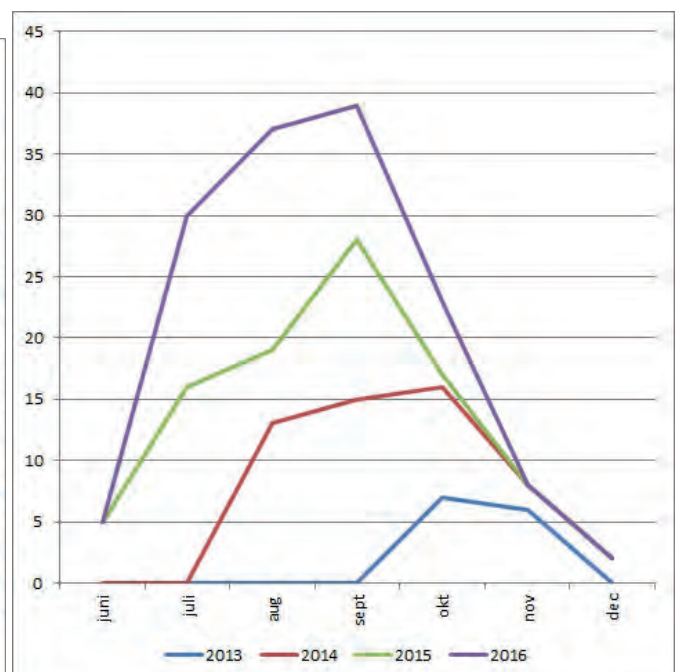
Voorkomen door het jaar

Uit figuur 1 valt in één oogopslag op te maken dat het voorkomen van de kleine zilverreiger in het werkgebied een brede piekperiode kent: de grootste aantallen worden gezien van week 26 (ca. 21 juni) tot met week 44 (ca. 29 oktober). De weken 34-35-36 (eind augustus) lijken er uit te springen als consistente topweken. Vanaf begin november worden nog nauwelijks kleine zilverreigers waargenomen in het werkgebied. Waarnemerseffecten in figuur 1 zijn niet uitgesloten: het betreft immers bewerkte 'losse' waarnemingen. Het is echter de inschatting dat (vrijwel) elke www.waarneming.nl-gebruiker in het binnenland waargenomen kleine zilverreigers zal invoeren, zeker hoge aantallen. Het merendeel van de regionale vogels wordt ten westen van de Veerweg Beusichem waargenomen: de meeste waarnemingen zijn gedaan in de Steenwaard (N=243) en Everdingerwaard (N=568). Er is een zeer klein aantal binnendijkse waarnemingen, o.a. zeven maal uit het Lage Veld bij Tricht.

Slaaplaattellingen

Slaaplaattellingen zijn een beproefde methode om buiten de broedtijd verspreid voorkomende en gezamenlijk overnachtende vogelsoorten te tellen (van den Bremer et al. 2008). De tellingen van de in de Everdingerwaard overnachtende kleine zilverreigers zijn niet altijd wekelijks uitgevoerd noch kon in alle jaren in dezelfde weken worden geteld. Vandaar dat een weergave per maand (figuur 2) de beste indruk geeft van het aantalsverloop in de (na-)zomer en het najaar. De jaarlijkse piek van de maandmaxima ligt duidelijk in de maanden juli, augustus en september. Figuur 2 suggereert een vervroeging van de piekaantallen, maar dit is een gevolg van het ontbreken van zomerse tellingen in de eerste twee teljaren. De jaarlijkse toename is wel reëel.

Figuur 2: Gecumuleerde weergave van de maandelijkse maximale groepsgrootte van 2013 t/m 2016 op basis van slaappleaattellingen in de Everdingerwaard

Langs de Lek liggen tussen Hagestein en de rivierkruising (bij Wijk bij Duurstede) nog andere zilverreigerslaapplaatsen: de Heul/Redichemse waard en de Moerbergse waard (Plasjes Pont Beusichem). Er is mij echter maar één waarneming bekend van een kleine zilverreiger op een andere slaapplaats: 1 exemplaar in de Moerbergse waard op 20-11-2014 (med. Sjerp Weima). Gezien deze eenmalige melding wordt vooralsnog aangenomen dat de Everdingenwaard de preferente slaapplaats voor deze soort langs dit deel van de Lek is.

Leeftijd en herkomst

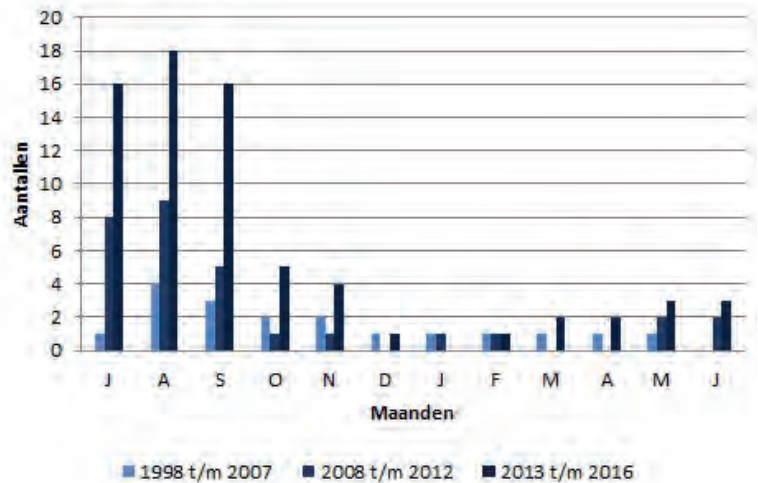
Het geringe lichtniveau en de flinke afstand (ca. 250 m) maken het lastig om tijdens een slaapplaatsstelling in de Everdingenwaard juveniele vogels van adulten te onderscheiden. Wel bestaat op basis van het aantal vogels met sierveren de indruk dat de in de (na-)zomer pleisterende vogels vooral volwassen vogels zijn. Over de herkomst van de kleine zilverreigers zijn evenmin goede gegevens beschikbaar. Een ervaren regionale vogelaar meldde me onlangs ooit een gekleurde exemplaar op de slaapplaats in Everdingen afgelezen te hebben. Hij had de aflezing echter niet genoteerd noch doorgegeven (mond. med. NN). Op 15-10-2016 werd tijdens een slaapplaatsstelling in de diepe schemer een exemplaar waargenomen met een gele kleur aan de rechter tibia (=bovenbeen). Het was helaas veel te donker om de ringcode af te kunnen lezen (pers. obs.). Gele kleureringen kunnen zijn aangebracht in Nederland, maar ook in Spanje, Servië of Bulgarije (www.cr-birding.org).

Discussie

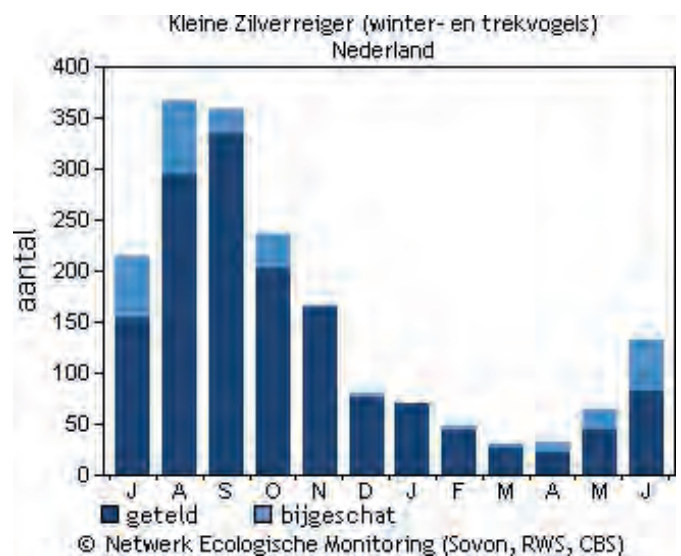
In deze paragraaf wordt eerst het regionale voorkomen verder geanalyseerd. Vervolgens worden de resultaten in het licht van Nederlandse gegevens geplaatst. De paragraaf besluit met een beschrijving van relevante Europese ontwikkelingen.

Het regionale voorkomen gegroepeerd in drie periodes

Door het project 'Ruimte voor de rivier' ontstond rond de eeuwwisseling in de Lekwaterwaarden veel pionierhabitat, met grote, ondiepe waterpartijen voorzien van glooiende oevers. Prachtig paai- en opgroeigebied voor vis. Er waren in de zomer en herfst van 2001 foeragerende kleine zilverreigers te zien, tot maximaal vier stuks bij elkaar. De aantallen kleine zilverreigers

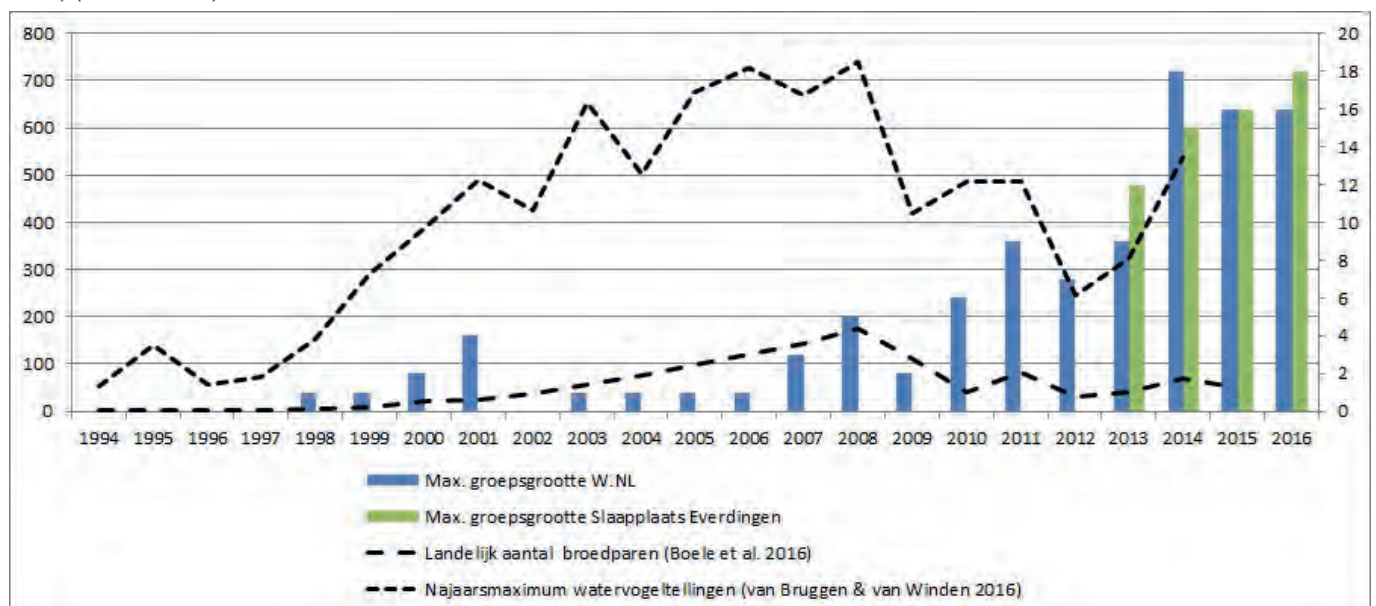

Figuur 3: Maandelijkse maximale groepsgrootte (1998-2016) in het NVWC-werkgebied, weergegeven voor drie periodes. Bron: www.nwc.waarneming.nl

Figuur 4: Aantallen kleine zilverreigers tijdens de maandelijkse watervogeltellingen (telseizoen 2009/2010 tot en met telseizoen 2013/2014). Bron: www.sovon.nl

Figuur 5: De maximale groepsgrootte per jaar uit www.nwc.waarneming.nl en de slaapplaatsstellingen (beide rechter-as) afgezet tegen de ontwikkeling van de Nederlandse broedvogelpopulatie (Boele et al. 2016) en de najaarsmaxima op basis van de watervogeltellingen (van Bruggen & van der Winden 2016) (beide linker-as)

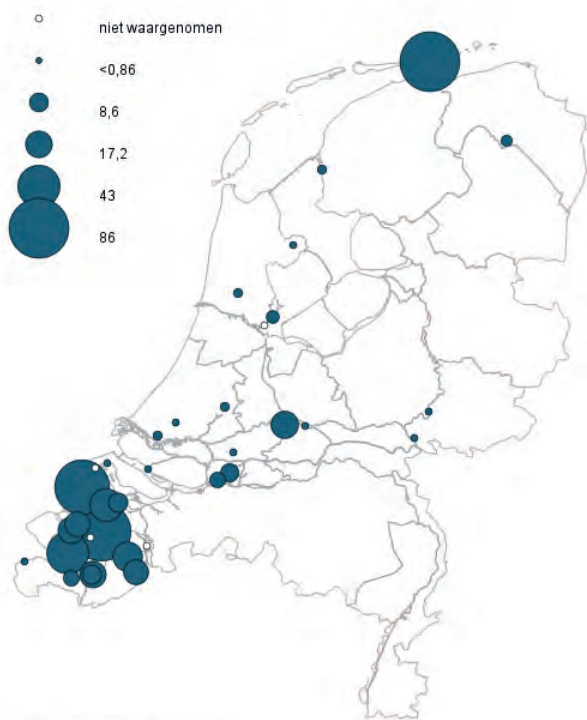

Het maximum aantal van 18 kleine zilverreigers (veelal onderin) en negen grote zilverreigers op de slaapplek Everdingerwaard (14 augustus 2015)

daalden in de jaren 2003 tot en met 2007 naar slechts een enkel exemplaar. Vanaf 2008 weten de kleine zilverreigers de Lekuiterswaarden tussen Hagestein en Beusichem weer te vinden. Vanaf 2010 gaat het aantal tegelijkertijd aanwezige kleine zilverreigers echt omhoog: het aantal weken waarin de soort wordt gemeld neemt sterk toe (tabel 2) en de maximum aantallen uit de jaren 2000 en 2001 worden ruim overtroffen. Vanaf 2013 versterkt de toename verder: de aantallen komen in de dubbele cijfers. In figuur 3 staan de maximum aantallen per maand voor deze drie periodes weergegeven.

Figuur 6: Maximum voor de maanden juni tot en met oktober voor de jaren 2013 tot en met 2016 (Bron: Sovon - slaaplaatsstellingen)

© Sovon Vogelonderzoek Nederland
gemaakt op 01-01-2017 14:54:44

Verloop door het jaar

Het is interessant het regionale maandverloop van de periode 2013 tot en met 2016 (figuur 3) te vergelijken met het landelijke maandverloop (figuur 4). De regionale aantallen in juli pieken wat sterker dan landelijk. De hoge aantallen voor de maanden augustus en september komen mooi overeen. De regionale aantallen in oktober en november nemen - naar verhouding - sterker af dan de landelijke. Ook het regionale aantal voor de maand juni is naar verhouding laag. Dat is logisch, want de landelijke watervogeltellingen vinden deels in / nabij de broedgebieden van de kleine zilverreigers plaats (Zeeland, Waddeneilanden). De verplaatsingen na het broedseizoen (dispersie) moeten dan nog plaatsvinden.

De regionale ontwikkeling in Nederlands perspectief (aantallen)

Figuur 5 zet de lokale ontwikkeling van het maximale aantal tegelijkertijd in een jaar in het werkgebied waargenomen vogels af tegen het aantal Nederlandse territoria en het maximale aantal in het najaar waargenomen exemplaren.

Hier wordt zichtbaar dat de toename van de kleine zilverreiger langs de Lek tussen Hagestein en de Veerweg Beusichem niet parallel loopt met de ontwikkelingen in de Nederlandse broedvogelpopulatie. Sterker nog, de aantallen langs dit deel van de Lek nemen toe als de Nederlandse populatie zich juist op een laag niveau bevindt. Wanneer we kijken naar de najaarsmaxima van de watervogeltellingen zien we de hoge landelijke aantallen tussen 2000 en 2007 niet terug in hogere aantallen langs de Lek. Van 2008 tot en met 2012 dalen de landelijke aantallen, maar nemen ze in de regio toe. Vanaf 2012 lijken de landelijke en regionale ontwikkelingen gelijk op te lopen.

Gezien de vroege regionale piek in juli (figuur 3) ligt de gedachte voor de hand dat de kleine zilverreigers langs de Lek vooral Nederlandse broedvogels zijn. Maar wat kunnen redenen zijn dat het aantal lokale pleisteraars stijgt bij een kleine, stabiele Nederlandse populatie?

De inrichting van de genoemde uiterwaarden in dit rivierdeel is sinds 2002 onveranderd met uitzondering van de Everdingerwaard. Deze herinrichting is in 2006 afgerond (Heunks 2007). Ook het beheer van de belangrijkste waarnemingsgebieden Steenwaard en Everdingerwaard is onveranderd. Het begrazingsbeheer van de

Boven: 13 kleine en 21 grote zilverreigers, een telling om 'in te lijsten' (1 september 2015)

Onder: Twee kleine zilverreigers, elk foeragerend aan een 'eigen' kant van een rivierkrib tegenover de Telpost Redichemse waard (12 september 2015)

Goilberdingen- en Baarsewaard is vanaf 2013 wel veranderd: van jaarrondbegrazing met Galloways naar seizoensbegrazing met ingeschaard jong- en vleesvee. De inschatting is echter dat deze beheerverandering niet van invloed is op het voorkomen van de kleine zilverreiger. Ondiepe waterpartijen vormen immers het favoriete jachthabitat om op kleine vis te kunnen jagen. Deze waterpartijen zijn niet veranderd.

De regionale ontwikkeling in Nederlands perspectief (ruimtelijk)

Uit het rapport 'Watervogels in Nederland 2011/2012' van Hornman et al. (2013) valt op te maken dat jaarlijks circa 100 kleine zilverreigers na het broedseizoen in het binnenland langs de zoete wateren te vinden zijn. Het merendeel zit in Zeeland; ook op Schiermonnikoog zijn vele tientallen vogels aanwezig. Figuur 6 biedt een actueel overzicht op basis van slaapplaatstellingen in de jaren 2013 tot en met 2016 voor de maanden juni tot en met oktober. Uit de kaart blijkt dat de achttien in het NVWC-werkgebied aanwezige kleine zilverreigers (zowel in 2016 als in 2014) voor het binnenland opmerkelijk genoemd mogen worden. Dit kaartbeeld zal overigens niet volledig zijn: niet in elke regio worden (in de nazomer) slaapplaatstellingen uitgevoerd.

De regionale ontwikkeling in Europees perspectief

Om kleine zilverreigers te zien moest je begin jaren '70 naar subtropische moerasgebieden als de Camargue, in Zuid-Frankrijk. De belangrijkste populaties bevinden zich nog steeds in het zuiden van Europa, maar ook in noordelijker regio's als Loire-Atlantique en Bretagne heeft de kleine zilverreiger zich in de afgelopen veertig jaar ontwikkeld tot broedvogel en semi-standvogel. Een deel van de vogels trekt namelijk in het najaar weg naar het Iberisch schiereiland en Noordwest-Afrika, tot aan Senegal (Issa & Muller 2015). Voorafgaand aan deze trek kan noordwaartse dispersie plaatsvinden. Door zich over een groot gebied te verspreiden is er minder voedselconcurrentie. Bijlsma et al. (2001) verklaren de hoge presentie in Nederland in de maand augustus uit noordwaartse verspreiding vanuit de Franse broedgebieden. Het overwinterende deel van de populatie is gevoelig voor vorstperiodes. In de strenge(re) winters 1985/1986 en 1995/1996 kwamen in Frankrijk bijvoorbeeld verliezen tot 70% voor (Dubois et al. 2008). Ondanks een aantal strengere winters nam het aantal Franse broedparen tussen 1989 en 2012 met ongeveer 300% toe en steeg naar circa 14.000 paren. De recente Frans broedvogelatlas schat de populatie buiten het broedseizoen voor het

tijdvak 2009-2013 op 20.000-50.000 exemplaren (Issa & Muller 2015). Helaas gaat deze bron niet in op de achtergronden van de aantalstoename en de areaaluitbreiding.

De Britse populatie groeide na de eerste vestiging in 1996 tot circa 1.000 broedparen voor de periode 2008-2011 (Boele et al. 2014). Deze vestiging viel samen met de noordwaartse uitbreiding van de Franse populatie langs de Atlantische kust. Dit geldt ook voor de uitbreiding naar België (1995) en Nederland (Issa & Muller 2015) (Balmer et al. 2013).

Conclusies

Naar verhouding komen de laatste jaren langs de Lek tussen Hagestein en de Veerweg Beusichem in de nazomer veel kleine zilverreigers voor. In de Everdingerwaard overnacht bijna één/vijfde van de 'binnenlandse' kleine zilverreigers. Deze ontwikkeling loopt niet gelijk op met ontwikkeling van de Nederlandse broedvogelpopulatie en maar gedeeltelijk met de najaarsmaxima van de watervogeltellingen. Dit maakt het des te opmerkelijker dat deze Lekwaterwaarden zo'n populaire pleisterplaats voor kleine zilverreigers zijn geworden.

De regionale trend valt in de tijd niet één op één te relateren aan de herinrichting van de Lekwaterwaarden, al is daarmee wel veel geschikt foerageerhabitat gecreëerd. Naar de herkomst van de kleine zilverreigers, de reden achter de regionale toename en het waarom van de onderscheiden periodisering blijft het gissen. Hopelijk worden in de nabije toekomst gekleurde vogels afgelezen. Als een soortgelijke toename niet uit andere binnenlandse gebieden bekend is, is het mogelijk dat er ook een regionale factor in het spel is. De kleine zilverreiger moet in de nazomer in conditie komen voor de trek en de winter. De gedachte ligt voor de hand dat voedsel en voedselbeschikbaarheid in combinatie met de aanwezigheid van een of meer slaapplaatsen belangrijke factoren kunnen zijn.

Dankwoord

Dank aan de ongeveer 240 waarnemers, met name grootleverancier Ronald Jansen, die hun waarnemingen van kleine zilverreigers vastlegden in het NVWC-archief dan wel via www.nwc.waarneming.nl. Joost van Bruggen en Erik van Winden (beiden Sovon) voorzagen me per ommekeer van de 'landelijke getallen' ten behoeve van figuur 5 en verstrekten aanvullende informatie. Theo de Jong (ecologisch adviesbureau Viridis), Romke Kleefstra (Sovon) en Berry Lucas bedank ik voor hun reacties en suggesties op de 'oer'-versie van

dit artikel, dat in 2014 werd geschreven. Olaf Klaassen (Sovon) gaf waardevol commentaar op het eindconcept. ■

Bronvermelding

- Balmer D.E., S. Gillings, B.J. Caffrey, R.L. Swann, I.S. Downie & R.J. Fuller (2013). Bird Atlas 2007-2011
- The breeding and wintering birds of Britain and Ireland. BTO books. Theford.
- van den Bergh M.L.J., W.G. Gerritse, W.H.A. Hekking, P.G.M.J. Keij, F. Kuyk red. (1979). Vogels van de Grote Rivieren. Uitgeverij Spectrum Utrecht/Antwerpen.
- Bijlsma R.G., F. Hustings & C.J. Camphuysen (2001). Algemene en schaarse vogels van Nederland (Avifauna van Nederland 2). GMB Uitgeverij / KNNV Uitgeverij, Haarlem/Utrecht.
- Boele A., J. van Bruggen, F. Hustings, K. Koffijberg, J.W. Vergeer & C. Plate (2014). Broedvogels in Nederland in 2012. Sovon rapport 2014/13. Sovon Vogelonderzoek Nederland, Nijmegen.
- Boele A., J. van Bruggen, F. Hustings, K. Koffijberg, J-W Vergeer & T. van der Meij (2016). Broedvogels in Nederland in 2014. Sovon rapport 2016/04. Sovon Vogelonderzoek Nederland, Nijmegen.
- Brenkman A., L. van Oort (2002). Waarnemingen Culemborgse Vogels (1975-juni 2002). Hak-al 2002/4. Themanummer. Natuur- en Vogelwacht Culemborg.
- van Bruggen J. & E. van Winden (2016). Kleine zilverreiger, het kan vriezen en dooien. Sovon Nieuws 2016/1: 3-4.
- van den Bremer L., O. Klaassen & M. van Roemen (2008). Slaapplaatsen van vogels: toekomstig verspreidings- en monitoringonderzoek. Sovon-informatierapport 2008/05. Sovon Vogelonderzoek Nederland, Beek-Ubbergen.
- Cramp S. & Simmons K.E.L. (eds.) 1977. Handbook of the birds of Europe, the Middle East and North Africa. The Birds of the western Palearctic. Oxford University Press. Vol 1: 293-297.
- Dubois Ph. J., P. Le Maréchal, G. Oliosio et P. Yésou (2008). Nouvel inventaire des oiseaux de France. Delechaux & Nestlé: 119-121.
- Heunks C. (2007). Broedvogels van de Everdingerwaard. Hak-al 2007/05: 4-6. Natuur- en Vogelwacht Culemborg.
- Hornman M., F. Hustings, K. Koffijberg & O. Klaassen (2012). Handleiding Sovon Watervogel- en slaapplaatstellingen. Sovon Vogelonderzoek Nederland, Nijmegen.
- Hornman M., F. Hustings, K. Koffijberg, O. Klaassen, R. Kleefstra, E. van Winden, Sovon Ganzen- en Zwanenwerkgroep & L. Soldaat (2013). Watervogels in Nederland 2011/2012. Sovon-rapport 2013/66. Sovon Vogelonderzoek Nederland, Nijmegen.
- Issa N. & Muller Y. (coör) 2015. Atlas des oiseaux de France métropolitaine. Nidification et présence hivernale. LPO / SEOF / MNHM. Delachaux et Niestlé, Paris: 318-321.
- Kleefstra R., H. Horn, M. Leopold & O. Overdijk (2009). Kleine Zilverreigers in de Waddenzee: Van mediterrane verschijning naar Nederlandse wadvogel, Limosa 82: 158-170.

www.cr-birding.org
www.nwc.waarneming.nl
www.sovon.nl